

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Ը. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 23.

1850

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Եւ ըսի, իմ հորէն անդամ:

() Ի մը ընկերութեան մը մէջ խօսք կ'ըլլար՝ թէ ինչու ամէն աշխարհք միա կերպ գետին բանեցընելու աղէկ ճամբաները չեն գործածեր, որ մէկը մէկ ճամբայ մը բանեցընելով հողուն երեսէն ոսկի կը ժողովէ, ու մէկալը նոյն ճամբան չի գործածելով՝ գետնին երեսի ոսկին թողուցած՝ կը սկսի աշխատիլ ու խորունկէն ոսկի հանելու հնարքներ մտածել: Եւստողներէն մէկը սա ըսաւ մէկալը նա. երբոր մէկն ալ բուն պատճառը ըսաւ ու խօսքը լմնցուց, սենեկին մէջ ամէն կողմէն սկսաւ ձայներ լսուիլ. Եւ ըսի, իմ մտքէս անցաւ: Եւ ձայները վրանիս այնպէս ազդում մը ըրին, որ երկրագործութեան վրայ խօսելը թողուցինք ու սկսանք աս ձայներուն զօրութիւնները քննելու. Եւ, իմ.

երկուքն ալ առաջին դէմք. մէկ կողմինները կրկնելով՝ Եւ ըսի, ես ալ ըսի. մէկալ կողմիններն ալ նոյնպէս կանչելով՝ Եւ մտքէս անցաւ, իմ մտքէս ալ անցաւ. այսչափ ձայներուն մէջ մէկ դուն ալ ըսիր մը չի կայ, և ոչ անոր մտքէն ալ անցաւ մը. ամէն կողմերը ետով, իմով միայն զարդարուած: Եւ ինչ զարմանալի դիպուած. սկսանք բանին խորունկը մտնել. մէյմ'ալ ինչ կարծես. խեղճ չանցած բան. գտանք որ աշխարհքիս մէջ այսչափ խռովութիւններու պատճառ, այսչափ պատերազմներու, այսչափ անհաւատութիւններու, այսչափ քրիստոնէութեան մէջ եղած բաժանմունքներու, և նոր նոր աղանդներ ելլելու պատճառ աս ձայն է եղեր. Եւ ըսի: Եւրդս որ խեղճ մտքէ վեր յա.

ւիտենական փառքի համար ստեղծուած է , ամէն տեսակ կատարելութիւն , ամէն տեսակ փառք ինքը իրեն յարմար կը տեսնէ . բայց աս աշխարհքիս թըշուառ վիճակին մէջ ամենէն ալ ինքզինքը զրկուած կը տեսնէ , անոր համար սաստիկ կարօտ կը քաշէ . և քանի որ շիտակ ճամբան չէ գտած այն անհուն փառքը ձեռք ձգելու , այն բնական փափաքն որ ունի սրտին մէջը՝ զինքը կը տանջէ , որով կը սկսի ծուռումուռ ճամբաներով ուզելու իր պատիւը . և այս փառքն ու պատիւը ուզողը ամէն մարդուն իր ետութիւնն է , և աս ետութեան իր պատիւը ուզելուն առջի քայլափոխն է իր ճանչցածին , մտածածին և ըրածին վրայ գովեստ լսելը , անով պատուիլը , որուն մեծ նշան կը սեպէ ան՝ որ ուրիշներն ալ անոր հաւնին , անոր ճանչցածը , մտածածը և գործածը սիրեն ու պատուեն . նախ կը սկսի ինքը իր ամէն ճանաչմանը վրայ մեծ վարկում ունենալ , և իր ամէն մտածածին վրայ և ամէն ըրածին վրայ պարծիլ . այնչափ որ իր յայտնի սխալմունքն ալ կարելի ըլլայ կը փափաքի որ իրեն վրայ կատարելութիւն սեպուի , ու իրեն փառքի նիւթ մը ըլլայ . և ամէնքն ալ անանկ վկայելով , զինքը գովեն ու փառաւորեն : Եւ այս է պատճառն որ՝ ուր որ ինքզինքը ուրիշմէն ետ մնացած կը տեսնէ , ուրիշ ճար չի գտնելով և կատարելով սրտին մէջէն՝ որ իր բնական փափաքը լեցուելու տեղ , փառք վայելել սկսելու տեղ , ուրիշմէն ալ վար պիտի մնայ . ան ատենը կրցած ջանքն ընելով՝ կը սկսի կանչել Ես ըսի , Եւ մտքէս անցաւ :

Եւ բանս ընտանի ընկերութիւններու մէջ պզտիկ աննշան խօսք մը կ'երևնայ , և մէկ հետեանք մըն ալ չունի . բայց հարկաւոր խօսակցութեան մէջ շատ մեծ հետեանքներ ունեցեր են աս բառերը , վասն զի ինչպէս որ քննեցինք մէջերնիս , Եսը ինքիւրեն պզտիկ բառ մըն է , բայց ամենուն սրտին մէջ մեծ ծառի հունտ մըն է , և բերնի մէջ հընչուած ատենը մեծ բան կը նշանակէ .

և թէ որ սրտիդ մէջ բուսածին պէս մէկէն չի կտրես ու վրան յաւիտենականութեան և Եստուծոյ սէրը չի պատուաստես , այլ ընդհակառակն անհոգութեամբ թողուս որ մեծնայ , սարսափելի փշալից և թիւնալից ծառ մը կ'ըլլայ՝ որուն փնասակար պտուղներովը արդէն բոլոր աշխարհքս թիւնաւորուած կը տանջուի :

Եւ Եսին մարդուս ինչպէս խաբեբայ և կոյր առաջնորդ ըլլալը հասկըցնելու համար օրինակով մը բացատրեմ : Եւ անհաւատութեան մէջ մեծցած մարդ մը՝ տեսնելով որ աշխարհքիս մէջ այսչափ տեսակ աղանդներ և կենաց վիճակներ կան , ու ամէն ալ իրենցը վեր կը վերցնեն , կ'ուզէ փորձ մը ընելու իմանալու թէ արդեօք ինչ իրաւունքով ասանկ ամէնը կ'ուզեն որ ուրիշները իրենց գիտցածին հետեին . ուստի կարգուելէն ետքը կը մտածէ ճամբորդութեան մէջ անցնելու իր կեանքը , և ունեցած տղաքը այլ և այլ աղանդի և վիճակի մէջ կը թել տալու . կ'ելլէ Ղեւոնդայէն կ'անցնի Սարսիլիա իր կենակցին հետ , հոն տղայ մը կ'ունենայ , տղան կը յանձնէ մէկ ուղղափառ քրիստոնէի մը որ կը թէ մեծցնէ , ու ինքը կ'ելլէ դէպ ի Սոնտրա կ'երթայ . հոն կը կենայ ինչուան որ տղայ մը կ'ունենայ , կը յանձնէ մէկ աւետարանական ըսուած աղանդաւորի մը որ կը թէ . ու ինքը կ'անցնի կ'երթայ Բրուսիա , հոն իր երրորդ տղան կը յանձնէ լուտերականի մը կը թութեան : Եւ կ'ելլէ Ֆրանքֆորդ կ'երթայ , հոն ալ տղայ մը կ'ունենայ՝ որ լիպեաւ ըսուած մարդու մը ձեռք կը յանձնէ . անկէ շիտակ Փետրպուրկ ճամբայ կ'ընէ . հոն հինգերորդ տղայ մըն ալ կ'ունենայ . ան ալ ուստի մը կու տայ՝ որ իր հաւատքին մէջ մեծցնէ տղան . անկէ կ'ելլէ չիտակ արեւելք կ'անցնի Էլքէզլին երկիրը , վեցերորդ տղայ մըն ալ երբոր կ'ըլլայ իրեն , հոն չէլքէզ ծառապաշտ մարդու մը քով կը թողու ու կ'երթայ Սպահան . հոն ալ տղայ մը կ'ունենայ , ան ալ մէկ պարսիկի մը կու տայ որ մեծցը-

նէ . անկէ դէպ 'ի Սէքքէ ճամբայ կ'ընէ . երբոր հոն ալ տղայ մը կ'ունենայ , հոն տեղի սօֆտաներուն կը յանձնէ որ կըթեն : Եսանկով իր ութը տղաքը այլ և այլ տեղ յանձնելէն ետքը կը դառնայ նորէն Ղենովա . և շատ տարիներէն ետեւ , ամէն տեղ մարդ կը ղրկէ ու իւրեն տղաքը բերել կու տայ , ու կը յայտնէ անոնց որ ինքը հայրերնին է և իրենք եղբարք են . բայց սովորութիւննին և կրօնքնին ամենեւին իրարու ներհակ . ամէնքն ալ մեծ զարմանքի մէջ կը մնան ու կը սկսին ցաւիլ իրարու վրայ : Ենատենը հայրերնին կը յորդորէ զիրենք որ թողուն տարբերութիւննին ու ամէնը մէկ ըլլան . բայց ինչպէս կարելի է միաբանել կարծիքները , ամէն մէկը լա կը կանչէ ու իր կարծիքը կը պաշտպանէ : Ե՛հա ամէնքը եղբարք , ամէնքը կ'ուզեն մէկ սիրտ մէկ հոգի ըլլալ , ամէնքն ալ պատճառով կը խօսին , և իրարու պատճառ կ'ուզեն հասկըցընել . ցաւալին ան է որ պատճառ հասկընալ ուզող չի կայ մէջերնին . վասն զի ամէնքն ալ իրենց լաը կը պաշտեն : Իրաւ բաւական կ'ըլլային իրարու պատճառները հասկընալու , և շիտակ պատճառին համոզուելու , և ճշմարտութիւնը գտնելու , թէ որ քովերնին լաութիւնը չըլլար . քանի որ ան կայ , հազար պատճառ մէկ ստակ , ամէնքն ալ չեն ուզեր որ իրենք սխալած ըլլան , ամէնքն ալ կ'ուզեն որ իրենք յաղթող երևնան . իրենց ըրածը՝ խելքով ընտրած , աղէկ մտածած երևնան : Ես բանիս ուրիշ ճար չի կայ , բայց եթէ աղէկ մը հասկընան ըմբռնեն թէ այն պատիւ ունենալու փառք վաստըկելու և անսխալ երևնալու լաութեան փափաքը աս աշխարհքիս մէջ գործածելու համար չէ : Բայց աս ճանաչմունքը դիւրին ձեռք ձգելու բան չէ , և ամէնքը չեն կրնար ընել : Իմա տեսնենք թէ աս ութը եղբարքն ինչ ըրեր են . երբոր վէճը ասանկ երկայն օրերով կ'երթար , ու ծայրը չէին գտներ , հայրերնին որ անհաւատ էր , տեսնելով թէ ութն ալ իրեն տղաքն են ու ամէն մէկն

ալ իրարմէ տարբեր կարծիքներու տէր եղեր են ու չեն ուզեր կարծիքնին փոխել՝ դարձաւ , Որդիք ըսաւ , աս ինչ է ըրածնիդ . կը տեսնէք որ ես անհաւատ եմ , և դուք ամէն մէկերնիդ մէյմէկ իրարու դէմ հաւատքներ կը պաշտէք , ու մտքերնիդ չէք ուզեր փոխել : Ես ինչպէս չէք մտածեր որ աշխարհքիս ստեղծողը մէկ մըն է , պէտք է որ մէկ պաշտօն մը ունենայ . դուք ութը եղբարք , ութը այլ և այլ կրօնք կը պաշտէք , աս ձեր ութին եօթը կարծիքը յայտնի է որ սխալ է . ինչո՞ւ չէք ջանար գտնելու թէ ան մէկ շիտակ կարծիքը որուն ըսածն է : Ենատենը ամէնքը մէկ բերան սկսան լա ըսելով աղաղակել . լա սանկ կ'ըսեմ . լա նանկ կ'ըսեմ . լա ես . ամենուն խօսքը լաով կը սկսէր , լա սով կը լմննար . խօսքերնուն մէջ լաէն ուրիշ բան մը չէր լսուէր : Եսանկ ամէնը մէկէն լա աղաղակելէն՝ հայրերնին վրայ եկաւ , միտքը բացուեցաւ , ու սկսաւ ինքն ալ ըսել՝ թէ լա ալ ասանկ միտքս դրեր էի՝ թէ ինչ պէտք է որ Եսուած ըլլայ , բնութիւնը բաւական չէ մի . բայց հիմա աս ձեր աղաղակելէն իմացայ որ ասանկ հակառակելով վէճ ընողներուն միտքը , ինչպէս իմ միտքս ալ ճշմարտութիւնը գտնելը չէ եղեր , այլ լաութիւնը պաշտել . ամէն մարդ կ'ուզէ որ իր կարծիքն հաստատուի . և ամենուս պատճառները լաին վրայ կը լմննայ : Սասն զի յայտնի կը տեսնեմ որ բերած պատճառներնուդ մէջ լա կանչելու ձայնէն ուրիշ յայտնի խօսք մը չի լսուիր . և դուք ամէնքնիդ ալ իմ որդիս ըլլալով՝ իմ կարծիքս պէտք է իք ունենալ , գոնէ շատերնիդ , իսկ դուք ամէնքնիդ ալ ուր որ ծներ էք ան տեղին պատճառին հաւանք էք . թէ որ ամէնքնիդ մէկ քաղաք ծնած ըլլայիք , ամէնքնիդ մէկ կարծիք պիտի ունենայիք . ուրեմն յայտնի է որ ես ալ ձեզի պէս եմ , իմ հօրմէս սովորածս , մտքիս դրածս կ'ուզեմ հաստատել , լաութիւն կ'ուզեմ պաշտել . ասանկ ըսելով սկսաւ մէկ աղէկ քննութիւն մը ընել լաութեան վրայ . և երկայն խօսելով հաս-

կրցընելէն ետքը , աւելի մտքերնին պատկեցընելու համար ըսաւ իրենց՝ թէ փոխեն ծնած քաղքընին , և հետեցուց որ եթէ ասանկ ծնած ըլլայիք , ան ատենն ալ դարձեալ ան ծնած տեղերնուդ հաւատքը պիտի գովէիք . անանկ է նէ ըսաւ , թէ որ կ'ուզէք եկէք ես ալ ձեզի հետ մէկտեղ սա Նսր մէկդի դնենք ու իրարու պատճառները քննենք՝ որ գրտնենք ճշմարտութիւնը : Իմէնքը մէկ եղան պարզմտութեամբ ճշմարտութիւնը գտնելու սիրով սկսան քննել պատճառները , ան ատենը լուսաւորեց Իստուած իրենց միտքն ալ և ուղղափառութեան շիտակ ճամբան մտան . իմանալով որ ան է միակ ճշմարտութիւնը . և իմացան որ ճշմարտ Նսին փնտռածը չի գտնուիր , և ան Նսին ուզած փափաքներուն չի հասնուիր , ինչուան որ ան Նսութիւնը մէկդի դնելով չի փնտրուեն . որով միայն ամէն վէճերը կռիւները կը դադրին , ու սէրը և խաղաղութիւնը կը թագաւորէ , և ամէնքը մէկ սիրտ մէկ հոգի կ'ըլլան , և ամէնքն ալ իրենց Նսին փնտռած վախճանին կը հասնին :

Հ . Գ . Խ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէն Հեղափոխութիւն :

Ա .

Երբ որ մարդիկ սփռեցան երկրիս վրայ ջրհեղեղէն ետեւ , ամէն դի անտառներ , մացառներ , լճեր , առուներ , գետեր , բլուրներ , և անոնցմէ ալ դժուարին գազաններ և սողուններ , գրեթէ իրենցմէ առաջ երկրիս տիրած արգելք կ'ըլլային իրենց քաղաքավարութեանը . պէտք էր որ մարդ յաղթէ անոնց , խլէ , հալածէ , ջնջէ անհարկաւոր և վտանգաւոր երեցածները . բայց այս բանս ընելու համար որչափ աշխատութիւն , որչափ ջանք , որչափ կտրճու-

թիւն պէտք էր : Իմանք աս դժուարութիւնները տեսնելով՝ թուութեամբ և վատութեամբ ետ քաշուեցան , անասնոց պէս բնութեան բացած խորշերու մէջ բնակելով , խիստ քիչ բան քովերնէն յարմարցընելով , և անանկ ապրեցան անքաղաքավար շատ դարեր ալ : Իմանք ալ ասոնց ներհակ ամենայն դժուարութիւն յանձն առած՝ բնութիւնը քաղաքական կենաց հնազանդեցուցին , երկիրս մարդկան դուրին և վայելուչ բնակարան ընել ջանացին : Բայց այս աշխատանքէն վեր դժուարին և ցաւալի աշխատանք մ'ալ բացուեցաւ իրենց . չէ թէ միայն անշունչ բնութիւն կամ անասնոց հետ կռուելու ստիպուեցան , հապա նաև իրենց նմանեացը հետ , որ անասնի նման կամ անհոգութեամբ կամ կատաղութեամբ ընտանի մարդկան կը փնտսէին . երբեմն իրենք զիրենք պաշտպանելու հոգը , երբեմն փառասիրութիւնը կամ տիրասիրութիւնը հրնարեց զէնքեր և պատերազմներ . անոնք որ քաջութեամբ յաղթեցին բնութեան , գազանաց , և իրենց թշնամի ըսած նմանեացը , ըսուեցան Վաջ , Բրի , Բյր , Հսկայ , Դև , Դիւցազն և Բստուածք , որոնցմէ սովորական եղածն է մեր մէջ՝ Դիւցազն ըսելը : Բյս դիւցազունքս նախ իրենք սկսան ինչպէս որ հպարտութիւննին կամ անձնասիրութիւնը կ'ազդէր՝ իրենք զիրենք գովել , և ըրած մեծագործութիւննին մեծաբանութեամբ զրուցել . վերջը իրենց զարմացողները սկսան զիրենք գովել . այս գովեստներէն աղէկ զրուցածները եղան ազգային երգեր , որ վերջը մէկ մէկու կպցընելով՝ թէ որ նոյն քաջին և նմանեացը վրայ երգած էին , կամ բանաստեղծութեան արուեստը զարգանալով՝ երկայն երգեր շինելով՝ ձևացան վիպասանութիւններն , ինչպէս է Հովերոսինը , Սիրգիլոսին , և այլն . այս երգերուն արեւմտեայք յունական բառով կ'ըսեն Եփոփեա , և մեր մէջ Դիւցազներգութիւն ըսուեր է , Դիւցազնաց վրայ երգելուն համար , անոր համար Դիւցազնական երգ կամ Տաղ